

KİŞİ BAŞI MİLLİ GELİRDEKİ BÜYÜMENİN KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BALTİK ÜLKELERİ ÜZERİNE PANEL VERİ UYGULAMASI

Cansu ŞARKAYA İÇELLİOĞLU¹

Atıf/©: İçellioğlu, C., Ş. (2018). Kişi başı milli gelirdeki büyümenin kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkisi: Baltık ülkeleri üzerine panel veri uygulaması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (3), 1877-1888. doi: 10.17218/hititsosbil.412063

Özet: Çalışmanın amacı, kişi başına milli gelirdeki büyümenin kadınların işgücüne katılım oranı üzerindeki etkisini incelemektir. İlk bölümde, kadınların işgücüne katılımını etkileyen sosyo-ekonomik faktörler literatür taraması yapılarak araştırılmıştır. İkinci bölümde Baltık ülkeleri olarak ifade edilen Letonya, Litvanya ve Estonya’da 15-64 yaş arasındaki kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranları ile kişi başına milli gelirdeki büyüme oranı arasındaki ilişkiler, 2000-2016 yılları arasındaki dönem için panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Modelde gözlemlenemeyen zaman etkisinin varlığı ve tesadüfi etkilerin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Varsayımlardan sapmalar düzeltildiğinde, kişi başına milli gelir arttığında kadınların işgücüne katılımlarının düştüğü, fakat erkeklerin işgücüne katılımları üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etki ortaya çıkmadığı sonucu elde edilmiştir. Ekonomik olarak olanakların artması kadınların işgücüne katılımını olumsuz etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: İşgücüne Katılım Oranı, Kadın İşgücü Piyasası, Kişi Başına Milli Gelir, Büyüme, Baltık Ülkeleri

The Effect on Female Labor Force Participation Rate of Gross Domestic Product Per Capita Growth: Panel Data Applications for the Baltic Countries

Citation/©: İçellioğlu, C., Ş. (2018). The effect on female labor force participation rate of gross domestic product per capita growth: panel data applications for the Baltic countries. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 11 (3), 1877-1888. doi: 10.17218/hititsosbil.412063

Abstract: This study is aimed to investigate the effect on female labor force participation rate of annual percentage growth rate of gross domestic product (GDP) per capita. In the first part of study, socio-economic factors affecting female force labor participation have been viewed by searching the literature. In the second part, the variables that are the labor force participation rates of women and men between the ages of 15-64 and the GDP per capita growth were analyzed using the panel data method for the period 2000-2016 in Latvia, Lithuania and Estonia as known Baltic countries. It has been determined that the presence of time effect and random effect in the model. When the deviations from the assumptions are corrected, the GDP per capita growth resulting in the decrease in female force labor participation rate, but no statistically significant effect on men's force labor participation rate. The increase in economic opportunities affects female force labor participation rate negatively.

Keywords: Labor Force Participation Rate, Female Labor Market, Gross Domestic Product Per Capita Growth, Baltic Countries.

Makale Geliş Tarihi: 3.4.2018

Makale Kabul Tarihi: 5.12.2018

Bu çalışma 8-9 Mart 2018 tarihinde İstanbul’da gerçekleşen “International Conference on Contemporary Women’s Studies” isimli kongrede özet bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Toptan ve Perakende Satış Bölümü, cansusa@istanbul.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-6332-6815>.

1. GİRİŞ

Ekonomik, sosyal ve politik faktörler kadın istihdamı üzerinde etkili olmaktadır. Kadın ve erkeğin ekonomideki ve toplumdaki rolleri her ülkede değişmektedir. Dünya’da genellikle kadınların işgücü katılım oranı, erkeklere göre daha düşüktür. İşgücü katılımındaki bu farklılığın temel nedeni, genellikle ailede geçimi sağlayan kişinin erkek, ev işlerini idare etmekten sorumlu olan kişinin de kadın olmasıdır. Diğer yandan küçük yaşta yapılan evlilikler, çok sayıda çocuk sahibi olmak, okuma yazma bilmemek ya da eğitimine devam edememek gibi sosyal hayattan kaynaklanan nedenlerin yanı sıra işgücü piyasalarında kadınlar aynı niteliklere sahip olmalarına rağmen erkeklere göre daha düşük ücret alabilmekte ve işsizlik sorunu ile daha fazla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu etkenler eğitim ve gelir seviyesi ile kültürel yapıya göre farklılaşmakta, zaman içerisinde meydana gelen yeniliklerle değişim gösterebilmektedir.

Çalışma da ilk olarak Dünya’da kadınların işgücüne katılımını etkileyen sosyo ekonomik faktörler incelenecek, uygulama bölümünde 2000-2016 yılları arasındaki dönem için Letonya, Litvanya ve Estonya’nın işgücü piyasası üzerine bir panel veri analizi yapılacaktır. Söz konusu ülkelerde 15-64 yaş arasındaki kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranı ile kişi başına milli gelirdeki büyüme arasındaki ilişki regresyon analizi ile test edilecektir. Bu analiz kapsamında birimlere ve zamanlara ait gözlemlenemeyen etkiler araştırılacak, etkilerin tesadüfi mi yoksa sabit mi olduğu tespit edilecek, klasik regresyon modelinin varsayımları olan heteroskedesite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon durumları incelenerek nihai modele ulaşılabilecektir. Çalışmanın uygulamasının yapıldığı dönem içerisinde yaşanan global finansal kriz, dünya genelinde birçok ülkede büyüme oranlarının düşüş göstermesine hatta negatif değerlere bile sahip olmasına sebep olmuştur. Ekonomik çevrim içerisinde kadınların ve erkeklerin işgücü katılım kararlarının nasıl etkilendiği çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

2. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI ETKİYEYEN SOSYO EKONOMİK FAKTÖRLER

1980’lere kadar işgücü piyasasında kadın ve erkek arasında belirgin bir farklılık görülmekteydi. Fakat 1980’ler sonrasında kadınların işgücüne katılımındaki artış bu farklılığın kaybolmasına neden olmuştur (Albanesi ve Şahin, 2013, s.36). Lim (2000, s.1285), Doğu Asya krizi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik düşüşün, emek piyasasında uzun yıllardır devam eden süreci tersine çevirdiğini ve erkek işsizliğinin kadın işsizliğinden daha yüksek hale geldiğini belirtmiştir. Kadınların işgücüne katılımlarının artması ve iş saatlerinin uzaması, krizle mücadele etme yolu haline gelmiştir. Seguino (2010, s.79), 2008 global krizinden çıkabilmek için, cinsiyet ve etnik yapı açısından eşit bir istihdam politikası sürdürülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. İletişim kanallarındaki inovasyonlar da kadınların iş hayatına katılımının artmasına katkı sağlamıştır (Sidani, 2005, s.508).

Bibi ve Afzai (2012, s.599) çalışan kadınların ev hanımı olan kadınlara göre, finansal olarak daha iyi olanaklara sahip, daha özgür, yaşam standartlarının daha iyi ve çocuklarının daha güvende olduğunu ifade etmiştir. Bir kadının istihdam edilmesi sadece kendisi için değil aynı zamanda çocuğu için de fayda sağlamaktadır. Bu nedenle uzun dönemli büyüme hedefi için kadınların istihdamı önem taşımaktadır (Seguino, 2010, s. 195).

Korkmaz, Alacahan, Tuna Cesim, Yücel ve Aras (2013, s.1861), büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi regresyon ve granger nedensellik analizi ile araştırarak, kadın istihdamı konusunda Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Sonuçlara göre, ABD’de gayri safi milli hasıladan kadın istihdamına doğru yek yönlü nedensellik ilişkisi varken, Türkiye’de gayri safi milli hasıla artışı ile kadın istihdamı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi

mevcuttur. Bununla birlikte Özer ve Biçerli (2003, s.55), Türkiye’de kadın istihdamının enflasyon, işsizlik, büyüme ve ücretler gibi ekonomik göstergelerle direk ilişkisinin olmadığını ifade etmiştir. Dücan ve Polat (2017, s. 155), OECD ülkelerine yönelik yaptıkları çalışmalarında, kadınların işgücüne katılımının gayri safi yurtiçi hasıla üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Sonuçlara göre, kadın/erkek işgücüne katılım oranındaki artış, gayri safi yurtiçi hasıla artışı üzerinde negatif etki doğurmaktadır. Bu etki G7 ülkelerinde daha yüksektir. Bir başka çalışmada da (Liu, 2012, s. 18), Çin’deki yüksek ve sürekli olan büyüme oranlarının, artan işsizlik oranları ve düşen işgücü katılım oranlarıyla çelişkili bir durum yarattığını görülmüştür. Sonuçların beklenenin aksine negatif ilişkili çıkması son zamanlarda önemli bir konu haline gelen istihdam yaratmayan büyüme nedeniyle olabilir. Bilim ve teknolojinin gelişmesi ve verimlilik artışı sağlayacak inovasyonların hayatımıza girmesiyle son yıllarda yüksek büyüme rakamlarına ulaşılmış, özellikle gelişmiş ülkelerde halkın yaşam standardı iyice yükselmiş, bu durum işgücü katılımlarını düşürmüş ve yapısal işsizlik sorununu arttırmıştır.

Olson ve diğerleri (2007), bir ülkede ekonomik göstergelerin cinsiyet eşitliği hakkında bilgi verip vermediğini 10 ülkede kadın ve erkek üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma yapılarak incelemişlerdir. Çalışmada tüm ülkelerde kadınların erkeklere göre daha eşitlikçi davrandığı ileri sürülmektedir. Sonuçlara göre, kişi başına milli gelir, işsizlik oranı ve enflasyon oranı o ülkedeki cinsiyet eşitliği hakkında bilgi vermektedir. Ekonomik koşulların daha iyi olması, genellikle cinsiyetler arası eşitlikçi davranışlara yol açmaktadır. Demirtaş ve Yayla (2017), 1995-2012 yılları arasında kadın istihdamını OECD ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere 2 ayrı grup şeklinde toplam 113 ülkede araştırmışlardır. Sonuçlar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılaşmıştır. Ekonomik, sosyal ve politik faktörler değerlendirilerek oluşturulan küreselleşme endeksinin OECD ülkelerinde kadın istihdamını olumlu yönde etkilediği sonucu elde edilirken, gelişmekte olan ülkelerde bu endeksin sadece politik ayağının kadın istihdamını olumlu etkilediği, ekonomik ve sosyal küreselleşme endekslerinin kadın istihdamı üzerinde bir etkisinin olmadığı ifade edilmiştir. Politik faktörler kadın haklarındaki gelişmeleri, ekonomik faktörler istihdam olanaklarını, sosyal faktörler ise kadının toplum içerisindeki rolünü içermektedir. Bunun yanı sıra çalışmada doğrudan yabancı yatırımların artmasının her iki ülke grubunda da kadın istihdamını arttırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. İlaveten gelişmekte olan ülkelerde dışa açıklık oranı ve ithalat artışı kadın istihdamını olumsuz etkilemektedir. İstihdamdaki düşüş, ithal mallara olan talep nedeniyle yurtiçi üretimin kısılması ile açıklanabilmektedir.

Birçok ülkede kadınlar vasıfsız veya yarı vasıfsız olarak düzenli olmayan bir işte çalışmaktadır ve düşük ücret almaktadır (Signorelli, Choudhry ve Marelli, 2012, s. 414). Örneğin Endonezya’da hem ücretli çalışanlarda hem de kendi işinde çalışanlarda kadınlar erkeklerden yaklaşık %30 daha az kazanmaktadır (Sohn, 2015, s. 95). Sohn (2015, s.115), yaptığı araştırmada kullandığı örneklemedeki kadınların -erkeklerden daha iyi özelliklere sahip olmalarına rağmen- erkeklere göre daha düşük gelir sahibi olduklarını ifade etmiştir. E.Raju ve Phil (2014, s. 65) Hindistan’da yoksulluğun kadınlarda erkeklere kıyasla daha yüksek seviye olduğu sonucuna varmıştır. Seguino (2010, s.194-195), düşük ücretli çalışanların büyük bir kısmının kadınlar ve azınlıklardan oluştuğunu, ilk işten çıkartılan kişilerin yine muhtemelen kadınlar olduğunu, ilaveten kadınların birikimlerinin genellikle erkeklere kıyasla daha düşük olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’de de kadınların ücret düzeyleri erkeklere nazaran daha düşüktür ve kadın-erkek ücret farklılığı konusunda Türkiye OECD ülke ortalamasına göre düşük bir performans göstermektedir (Güler ve Gürler, 2016, s. 51). Çalışmanın bulgularına göre, kadınlar insan sermayesi donanımı bakımından daha iyi durumda olmalarına rağmen işgücü piyasasındaki cinsiyet ayrımcılığı sebebiyle erkeklerin lehine bir gelir farklılığı bulunmaktadır. İşgücü piyasasındaki bu ayrımcılığın

büyük ölçüde kültürel, dini ve sosyal normlardan kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Sohn, 2015, s. 115).

Dünya’da birçok ülkede kadınların işgücü katılım oranı, erkeklere göre daha düşüktür (Signorelli, Choudhry ve Marelli, 2012, s. 414). Sotiropoulos, (2012, s.3) eğitilmiş kadınların bile geleneksel rolleri olan annelik ve ev hanımlığı sebebiyle iş gücü piyasasına sadece bir süre çalışmak ve ardından ayrılmak üzere girdiğini ifade etmiştir. Forret, Sullivan ve Mainiero (2010, s.647), ABD’de çeşitli kurum ve endüstrilerden 1095 kişiye anket yaparak çocuk büyütme ve aile bütçesine katkıdaki hakkındaki toplumsal tutumları analiz etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuca göre, çocuklu erkekler çocuklu kadınlara göre işsizliği bir mağlubiyet olarak daha çok algılamakta, çocuklu kadınlar ise erkeklere göre işsizliği bir fırsat olarak görebilmektedir.

Signorelli, Choudhry ve Marelli (2012, s.423), 1980-2005 yılları arasında finansal krizlerin kadınların işgücüne katılım oranı ve işsizlik üzerindeki etkilerini geniş bir ülke grubu için incelemişlerdir. Ampirik analiz, finansal krizin kadın işgücü katılım oranı üzerindeki etkisinin anlamlı ve negatif olduğunu (OECD ülkeleri ve üst-orta gelir ekonomileri için) göstermiştir. İşsizlik oranı krizin meydana gelmesinden 5 yıl sonra yükselmesine rağmen, kadın işsizlik oranı krizin 2. ve 3.yılında hızla yükselmiştir. Kriz her ülkede işgücü piyasasını farklı etkilemiştir. Örneğin Merkez ve Güney Doğu Avrupa’da krizin erkekler üzerindeki etkisi daha ağır olmuştur (Signorelli, Choudhry ve Marelli, 2012, s. 424). Albanesi ve Şahin de (2013, s.36), erkeklerde işsizlik oranının resesyon dönemlerinde kadınlara göre daha çok yükseldiğini ifade etmiştir. Kadınlar işsiz olarak görülmektense işgücü piyasasından çekilmeyi tercih etmişlerdir (Signorelli, Choudhry ve Marelli, 2012, s. 425). Bu nedenle kadınların işsizlik oranı erkeklerin işsizlik oranından düşük gerçekleşmekte fakat diğer yandan kadınların işgücüne katılım oranları da erkeklere göre daha düşük seviyede kalmaktadır.

Bibi ve Afzai (2012, s.599) Pakistan’daki evli kadınların işgücü katılım kararlarını etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Çalışmada kadının eğitim seviyesindeki, çocuk sayısındaki, bağlı olduğu kişi sayısındaki, ailenin büyüklüğündeki, eşinin gelirindeki, ailenin aylık harcamalarındaki, ailenin kadının çalışmasıyla ilgili pozitif tutumundaki ve iş memnuniyetindeki artışların evli kadınların işgücüne katılım oranlarını arttırdığını sonucu elde edilmiştir. Diğer yandan, kadınların işgücüne katılım oranları ile yaş, eş ile ilişkiler, ev hanımı olmaktan duyulan tatmin, ailedeki diğer gelir sahipleri, ailenin kısıtlamaları ve son olarak da ülkedeki enflasyon oranı arasında negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Blundell, Dias, Meghir ve Shaw (2016, s.1750) İngiltere için yapmış oldukları çalışmalarında, emek arzı, beşeri sermaye ve tasarruflar ile dinamik bir yaşam döngüsü modeli oluşturulmuş, egzojen değişken olarak da vergi ve refah politikaları kullanmışlardır. Çalışmada, kadınların emek arzı elastikiyeti hesaplanarak bu elastikiyetin yaşam dönemi boyunca farklılaştığı ve hanehalkı yapısı tarafından etkilendiği görülmüştür.

Metcalfe (2008) Ortadoğu’daki kadınlar üzerine yaptığı araştırmasında, Ortadoğu’da kadınların liderlik ve politik rollerini geliştiren önemli başarılar olmakla birlikte iş hayatına yerleşen kurumsal ve kültürel engellerin de mevcut olduğunu ifade etmiştir. Kadınların mobilite kısıtlamalarının olması, eğitim ve kariyer imkanlarını da sınırlamaktadır. Metcalfe’ göre (2008, s. 97), Batı toplumlarının deneyimleri Orta Doğu’daki kadınların ekonomik ve sosyal statülerini geliştirmek için uygun bir model değildir. Halen oy verme, eğitime devam etme, iş hayatına girme gibi temel haklarına sahip olmak için çabalamaktadırlar. Arap toplumlarında kadınların iş hayatındaki yerini araştıran Sidani’e göre (2005, s.508), kültürel özellikler ve tutucu dini görüşler

kadınların ekonomiye katılımının düşük seviyede kalmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra Lübnan ve Mısır'daki bazı feminist hareketler, kadınların iş alanına katılımlarına destek vermektedir.

Türkiye'de kadınların işgücüne katılmama nedenleri arasında ilk sırada %58 ile ev işleri ve aile içi meseleler gelmektedir. Kadınların %13'ü engelli, yaşlı, ya da hasta olmak vb. sebeplerden, %11'i eğitimine devam ediyor olmaktan, %4'ü emekli olduğundan, %0,3'ü dönemsel olarak çalışıyor olmaktan ve %7'si işe başlamak için hazır olmakla beraber henüz iş aramadığından işgücüne katılmamaktadır (Öner, 2015, s.338). Karabıyık (2012, s.231), Türkiye'de toplumsal yapı nedeniyle kadın istihdamının istenilen düzeye çıkamayacağını ileri sürmüştür. Kuzgun (2004, s. 14), dini yönelim arttıkça kadınların iş hayatına girmesine karşı olan olumsuz tutumun arttığını, aksine eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların çalışmasına daha olumlu bakıldığını ifade etmiştir. Eğitim, medeni durum ve yaş, kadınların işgücüne katılımlarının temel belirleyici olarak kabul edilmektedir (Korkmaz, Korkut, 2012, s.41). Bunlara ilaveten kadınların işgücüne katılımları, çocuk sayısı, hanenin geliri, oturlan konutun mülkiyet durumu ve bağımlılık oranına göre de farklılaşmaktadır (Ayvaz Kızılgöl, 2012, s. 88). Eğitim düzeyi arttıkça kadınların işgücüne katılma oranları da artmaktadır (Kavak, 1997, s.21). Fakat Türkiye'de son 20 yıldır kadınların genel eğitim seviyesi artmasına rağmen, işgücüne katılım oranları düşüş göstermiştir (Ayvaz Kızılgöl, 2012, s. 100). Çetin ve Sevüktekin (2014, s. 79) medeni durumu ve eğitim seviyesini birlikte değerlendirmiş ve dikkat çeken sonuçlar elde etmişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre, evli ya da bekâr olmanın kadın istihdamı üzerinde yarattığı fark yaklaşık %6 kadardır. Evli kadınlar işgücüne daha az katılmaktadır. Örneğin evli ve yüksekokul mezunu bir kadının, bekâr ve yüksekokul mezunu bir kadına göre istihdam edilme olasılığı daha düşüktür.

Rezai-Rashti ve Moghadam (2011), İran'daki kadınları eğitim seviyeleri ve istihdam olanakları açısından araştırmışlardır. Günümüz İran'ında kadınlar eğitimde kayda değer bir gelişim göstermişlerdir fakat cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle ekonomik sistem içerisinde istihdam olanakları bulamamaktadırlar. Bu nedenle de işgücüne katılım oranları düşüktür. İran'da yapılan bir ankette katılımcıların yaklaşık %70'i "Eğer iş imkânları azsa erkeklerin kadınlara göre işe girmeye daha çok hakkı vardır" şeklinde düşünmektedirler. Diğer yandan kadınların istihdam olanaklarının kısıtlı olması alternatif olarak şu şekilde açıklanmaktadır. Ülkenin sermaye yoğun yatırımlarda bulunması, erkek egemen sektörlerin (petrol, benzin, gaz, nükleer enerji) olması, kadın egemen sektörlerin (tekstil, ihracat, elektronik) düşük seviyede olması nedeniyle kadınların işgücüne katılımları düşük seviyededir.

Liu, (2012, ss.31-32), 1980'lerin sonlarından itibaren Çin'in kentsel alanlarındaki istihdam ve işgücü piyasasındaki değişiklikleri analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, yaş, eğitim, komünist parti üyeliği ile işgücü katılımı ve istihdam olanakları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Eğitim seviyesindeki artış, erkeklerde %4,8, kadınlarda %14,4 daha yüksek işgücüne katılım oranına neden olmaktadır. Komünist parti üyeliği ise erkeklerde %3,5, kadınlarda %6,3 daha yüksek istihdam oranı ile ilişkilidir. Fakat işgücü katılım modelinin %90'ından fazlasında ve istihdam modelinin %80'inden fazlasında cinsiyet ayrımcılığın etkisinin mevcut olduğu düşünülmektedir. Cinsiyet eşitsizliği Çin'de halen devam eden bir sorundur.

Cinsiyet eşitsizliği, ekonomik (düşük ücret, işsizlik vb.), sosyal (okuma yazma bilmemek, cahillik, küçük yaşta evlilik vb.) ve politik hayatta (seçimlerde düşük katılım vb.) karşımıza çıkabilmektedir. E.Raju ve Phil (2014, s. 65), kadınların ekonomik, sosyal ve politik yaşama aktif olarak katılımlarını gösteren cinsiyeti güçlendirme ölçüsüne göre Hindistan'ın birçok gelişmiş ülkeye kıyasla geride kaldığını, fakat cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda politikacıların

çalışmalar yaparak kadınların iş hayatına yeni bir enerji getireceğine, yoksulluğu düşüreceğine ve her alanda güç sağlayacağına inandıklarını ifade etmiştir.

3. EKONOMETRİK UYGULAMA

3.1. Veri Seti ve Model

Çalışmada Letonya, Litvanya ve Estonya’da kişi başı milli gelirdeki büyümenin işgücüne katılım oranı üzerindeki etkisi cinsiyetlere göre araştırılmaktadır. 2000-2016 yılları arasındaki döneme ait 17 yıllık veri panel veri yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler, Dünya Bankası (<http://www.worldbank.org/>) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (<http://www.ilo.org/>) web sayfalarından 23.02.2018 tarihinde toplanmış ve Stata 13 programı kullanılarak analiz edilmiştir. 2 ayrı model kurulmuş olup bağımlı değişken olarak kadınların işgücü katılım oranı ve erkeklerin işgücü katılım oranı kullanılmıştır. Kişi başına milli gelirdeki büyüme ise bağımsız değişken olarak seçilmiştir. Değişkenlere ait tanımlamalar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken Türü	Değişkenin Adı	Değişkenin Açıklaması
Bağımlı D.	gdpg	Kişi Başına Milli Gelir Büyümesi
Bağımsız D.	fpr	Kadınların İşgücü Katılım Oranı
Bağımsız D.	mpr	Erkeklerin İşgücü Katılım Oranı

Aşağıdaki iki model üzerinden kişi başına milli gelirdeki büyümenin kadınların işgücü katılım oranı ve erkeklerin işgücü katılım oranı üzerindeki etkisi panel veri yöntemi ile ayrı ayrı analiz edilmiştir.

$$fpr_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{gdpg}_{it} + u_{it} \quad (\text{Model 1})$$

$$mpr_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{gdpg}_{it} + u_{it} \quad (\text{Model 2})$$

3.2. Bulgular

Uygulama bölümünün ilk basamağında basit regresyon analizi yapılarak modelin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığı sınanmıştır. H_0 hipotezi bağımlı ve bağımsız değişken arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığını ileri sürerken, H_1 hipotezi ilişkinin var olduğunu savunmaktadır.

Tablo 2. Regresyon Modellerinin Tahmini

Model 1:		
	Katsayılar	P> t
fpr		
gdpg	-0,222443	0,001
Sabit	69,75098	0,000
Prob>chi2		0,0009
r ²	within = 0,1781 between = 0,9710 overall = 0,1835	
Model 2:		
	Katsayılar	P> t
mpr		
gdpg	-0,1070782	0,037
Sabit	76,03837	0,000
Prob>chi2		0,0366
r ²	within = 0,0833 between = 0,8115 overall = 0,0799	

Tablo 2’de regresyon modellerinin tahmin sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara göre her iki modelde de olasılık değerleri % 5 değerinin altında olduğundan H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Diğer bir deyişle kadınlarda ve erkeklerde işgücü katılım oranları ile kişi başına milli gelirdeki büyüme arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Modelde gözlenemeyen birim ve zaman etkilerinin olup olmadığı araştırılmıştır. Birim etki (μ_i), birimlere göre değişen ve zamana göre sabit bir değişkendir. Zaman etkisi (λ_t) ise birimlere göre sabit ve zamana göre değişen bir değişkendir (Tatoğlu, 2016: 5). Birim ve zaman etkilerinin varlığı hakkında bilgi edinmek için, en çok olabilirlik tahmincisini kullanılmış ve olabilirlik (LR) testi yapılmıştır. LR testinde H_0 hipotezi klasik modelin uygun olduğunu, H_1 hipotezi klasik modelin uygun olmadığı ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle H_0 hipotezinin reddedilmesi halinde modelde birim ya da zaman etkilerinin olduğunu sonucu elde edilecektir. Test birim ve zaman etkileri için ayrı ayrı uygulanmıştır. H_0 hipotezine göre birim etkisi (ya da zaman etkisi) yoktur ve klasik model uygundur. Sonuçlar Tablo 3'te gösterilmektedir. Sonuçlara göre Model 1'de zaman etkisine rastlanmıştır, birim etkisine rastlanmamıştır. Model 2'de ise tam aksine birim etkiye rastlanmıştır, zaman etkisine rastlanılmamıştır. Her iki model de sadece tek bir etkiyi içerdiği için tek yönlü modellerdir.

$$fpr_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 gdp_{it} + \lambda_t + u_{it} \quad (\text{Model 1})$$

$$mpr_{it} = \beta_0 + \beta_1 gdp_{it} + \mu_i + u_{it} \quad (\text{Model 2})$$

Tablo 3. Birim ve Zaman Etkilerinin Test Edilmesi

Model 1:				
Tesadüfi etkiler parametreleri	Hesap	95% Güven A.	Prob>= chibar2=	Hipotez
sd(R.id)-Birim Etkileri	1,71e-11	5,57e-19	1,0000	H_0 reddedilemez
sd(R.t)- Zaman Etkileri	2,31838	1,5622	0,0000	H_0 reddedilir

Model 2:				
Tesadüfi etkiler parametreleri	Hesap	95% Güven A.	Prob>= chibar2=	Hipotez
sd(R.id)-Birim Etkileri	1,20743	0,4693801	0,0015	H_0 reddedilir
sd(R.t)- Zaman Etkileri	0,98477	0,3580759	0,1337	H_0 reddedilemez

Gözlenemeyen birim ve zaman etkileri, hata terimi gibi tesadüfi bir değişken olarak kabul ediliyorsa modelde tesadüfi etkiler, her bir yatay kesit gözlem için tahmin edilen bir parametre olarak görülüyorsa modelde sabit etkiler geçerli olmaktadır (Tatoğlu, 2016, s. 79). Birimler arası farklılıklar sabit olduğunda, sabit terimdeki farklılıklarla ifade edilebilir (Tatoğlu, 2016, s. 102). Diğer yandan birimler arası farklılıklar tesadüfi de olabilir Aynı durum zaman etkileri için de geçerlidir.

Model 1'de yer alan zaman etkisinin ve Model 2'de yer alan birim etkisinin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğu Hausman testi ile sınanmıştır. Hausman testinde H_0 hipotezi altında sabit etkiler tutarlı, tesadüfi etkiler etkin iken H_1 hipotezi altında sabit etkiler tutarlı, tesadüfi etkiler etkin değildir. Hausman testi sonuçları Tablo 4'de verilmiştir. Model 1'de hesap edilen olasılık değeri (0,5171) nedeniyle H_0 reddedilememektedir. Bu nedenle Model 1 tesadüfi etkiler modeli olarak

belirlenmiştir. Model 2 ise %10 anlamlılık düzeyinde (prob=0,0537) sabit etkiler modeli olarak kabul edilmiştir.

Tablo 4. Hausman Testi

Model 1:				
	Katsayılar		(b-B) Fark	S.H.
	(b) Sabit Etkiler	(B) Tesadüfi Etkiler		
gdpg	-0,21615	-0,22244	0,006286	0,009703
Prob>chi2=		0,5171	→ H ₀ reddedilemez → Tesadüfi Etkiler geçerlidir.	
Sabit Etkiler (b)= H ₀ ve H _a altında tutarlı				
Tesadüfi Etkiler (B)= H _a altında tutarsız, H ₀ altında etkin				
H ₀ : Katsayılarıdaki fark sistematik değildir.				
Model 2:				
	Katsayılar		(b-B) Fark	S.H.
	(b) Sabit Etkiler	(B) Tesadüfi Etkiler		
gdpg	-0,10294	-0,10707	0,004136	0,002143
Prob>chi2=		0,0537	→ H ₀ reddedilir → Sabit Etkiler geçerlidir	
Sabit Etkiler (b)= H ₀ ve H _a altında tutarlı				
Tesadüfi Etkiler (B)= H _a altında tutarsız, H ₀ altında etkin				
H ₀ : Katsayılarıdaki fark sistematik değildir.				

Hausman testi sonrasında 1 numaralı modelin tek yönlü zaman/tesadüfi etkiler modeli olduğu, 2 numaralı modelin tek yönlü birim/sabit etkiler modeli olduğu tespit edilmiştir. Bir sonraki adımda klasik doğrusal regresyon modelinin varsayımlarından heteroskedesite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun varlığı araştırılmıştır. Heteroskedesite, anakütle regresyon fonksiyonunda görülen u_i teriminin sabit varyanslı olmaması durumudur (Gujarati, 1999, s.355). Otokorelasyon, anakütle regresyon fonksiyonunda görülen u_i 'lerin arasında ardışık bağımlılık ya da dizisel bağımlılık olması durumudur (Gujarati, 1999, s.400). Birimler arası korelasyon ise, hata terimlerinin eşzamanlı korelasyona sahip olmasıdır ve panel veri modellerindeki hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olması gerektiği genel varsayımına ters bir durumdur (Tatoğlu, 2016, s.227).

Birimler tesadüfi olarak çekildiğinde genelde birimlerarası korelasyon görülmemektedir (Tatoğlu, 2016, s.15). Model 1 tesadüfi etkiler modeli olduğu için birimler arası korelasyon probleminin olmadığı kabul edilmiştir. Bununla birlikte heteroskedesite ve otokorelasyon problemlerinin varlığı araştırılmıştır. Model 2'de ise heteroskedesite, otokorelasyon ve birimlerarası korelasyon problemlerinin üçü de incelenmiştir.

Tablo 5. Heteroskedesite, Otokorelasyon ve Birimler arası Korelasyon Varsayımlarının Test Edilmesi

Model 1:			
Heteroskedesite		Otokorelasyon	
W0= 0,89709706 df(2, 48)	Pr>F=0,41447726	Durbin-Watson=	0,37616386
W50=0,77408968 df(2, 48)	Pr>F=0,46679358	Baltagi-Wu LBI=	0,65892115
W10=0,88904798 df(2, 48)	Pr>F=0,41770624		

Model 2:					
Heteroskedesite		Otokorelasyon		Birimler Arası Korelasyon	
Wald test		Durbin-Watson=	0,4202	Breusch-Pagan LM T.	Pr = 0,0029
Prob>chi2 =	0,6818	Baltagi-Wu LBI=	0,6568	Pesaran's T.	Pr = 0,0035
				Friedman's T.	Pr = 0,0000

Tablo 5'te heteroskedesite, otokorelasyon ve birimlerarası korelasyon test sonuçları yer almaktadır. Model 1'de heteroskedesite için Levene, Brown ve Forsythe'nin testleri yapılmış, test istatistikleri W0, W50, W10 ile F Tablo değeri ile karşılaştırılmıştır. H_0 hipotezi birimlerin varyanslarının eşit olduğunu ileri sürmektedir. Olasılık değerleri 0.10'un üzerinde olduğu için H_0 hipotezi reddedilememiştir. Bu nedenle Model 1'de heteroskedesite probleminde rastlanılmadığı söylenebilir. Otokorelasyonun tespiti için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson testi ile Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testleri yapılmıştır. Durbin-Watson ve Baltagi-Wu test değerleri 2'den küçük olduğu için birinci mertebeden otokorelasyon olduğu sonucu elde edilmiştir. Diğer yandan sabit etkilerin geçerli olduğu Model 2'de heteroskedesite için Wald Testi yapılmış (prob=0,6818) ve heteroskedesite durumunun olmadığı görülmüştür. Model 2 için elde edilen Durbin-Watson ve Baltagi-Wu değerleri ise otokorelasyonun varlığına işaret etmektedir. Son olarak birimler arası korelasyon için Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı testi ile Pesaran'ın ve Friedman'ın testleri uygulanmış ve olasılık değerlerine göre birimler arası korelasyon sorununun olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak Model 1'de otokorelasyon, Model 2'de otokorelasyon ve birimlerarası korelasyon durumları saptanmış olup, varsayımlardan sapmalar olarak ifade edilen bu problemlerinin düzeltildiği regresyon modellerinin sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Nihai Model Sonuçları

Model 1: Düzeltme yöntemi sonrası (Random-effects GLS regression)		
	Katsayı	P> t
fpr		
gdpg	-0,222443	0,000
Sabit	69,75098	0,000
Prob>chi2		0,0000
r^2	within = 0,1781 between = 0,9710 overall = 0,1835	
fpr = 69,75 - 0,22 gdpg		

Model 2: Düzeltme yöntemi sonrası (Driscoll-Kraay Fixed-effects R.)		
	Katsayı	P> t
mpr		
gdpg	-,1029419	0,320
Sabit	76,01795	0,000
Prob>F		0,3196
r^2 (within)		0,0833

Nihai model sonuçları yorumlandığında, Model 1'in 0,00 olasılık değerinde istatistiki olarak anlamlı, Model 2'nin 0,32 olasılık değerinde istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Model 1'deki bağımsız değişken, bağımlı değişkendeki değişimin %18'ini açıklamaktadır. Belirginlik katsayısı olan r^2 yüksek bir değer olarak bulunmamıştır fakat bağımlı değişkenin üzerinde sadece tek bir değişkenin açıklama gücünü ifade ettiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Letonya, Litvanya ve Estonya'da kişi başına milli gelirdeki büyümenin 1 birim artması, kadınların işgücüne katılım oranını 0,22 birim azaltmaktadır. Bununla birlikte Model 2 istatistiki olarak anlamlı bulunmadığından, kişi başı milli gelirdeki büyümenin erkeklerin işgücüne katılımı üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucu elde edilmiştir.

4.SONUÇ

Kadınların işgücü katılım oranını etkileyen sosyo-ekonomik faktörler incelendiğinde, kadının eğitim seviyesinin, medeni durumunun, yaşının, çocuk sayısının, eşinin gelirinin, hanenin toplam harcamalarının, kültürel özelliklerin ve tutucu dini görüşlerin işgücü katılım oranları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Kadın işgücünün ekonomide daha fazla yer alması bir ülkenin sahip olduğu ekonomik potansiyeli ortaya çıkartabilmesine katkı sağlamaktadır. Ekonomide ancak kaynakların atıl kalmadan, en verimli şekilde kullanılması halinde sürdürülebilir bir büyüme yaşanacaktır. Bu nedenle kadınların işgücüne katılımlarının artması uzun dönemli büyüme için önemlidir. Diğer yandan ekonomik çevrim içerisinde iniş çıkışlar her zaman olmaktadır. Ekonominin durgunlaştığı hatta kriz yaşadığı dönemlerde üretimde daralma, işsizliğin artması, gelir seviyesinin düşmesi gibi ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ekonomik krizlerin etkilerini en aza indirmek ve krizden çıkmak için üretilen politikalar içerisinde kadın işgücünün önemi dikkate değerdir.

Bir ülkenin milli gelirinin nüfusuna bölünmesiyle elde edilen kişi başına milli gelir değerinin artması, o ülkede yaşayan kişilerin ekonomik seviyelerinin genel olarak yükseldiği anlamına gelmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre Letonya, Litvanya ve Estonya'da kişi başına milli gelirdeki büyüme, kadınların işgücüne katılımlarını azaltmaktadır. Ekonomik olarak daha iyi olanaklara sahip olan kadınlar iş hayatından çekilme kararı alabilmekteyken, erkeklerle ilgili benzer bir sonuç tespit edilememiştir. Söz konusu ülkelerde hane içerisinde geçimi sağlayan kişinin genelde erkek olduğu ve kadınların çalışmasının daha çok opsiyonel olduğu görülmüştür. Aksine ekonominin durgunlaştığı ve daralmanın olduğu dönemlerde, aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla kadınların işgücü katılımları da artış göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Albanesi, S. ve Şahin, A. (2013). The gender unemployment gap. *Federal Reserve Bank of New York Staff Reports*, No.613.
- Ayvaz Kızılgöl, Ö. (2012). Kadınların işgücüne katılımının belirleyicileri: ekonometrik bir analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 88-101.
- Bibi, A. ve Afzai, A. (2012). Determinants of married women labor force participation in wah cantt: A descriptive analysis. *Academic Research International*, 2(1), 599-607.
- Blundell, R. Costa Dias, M., Meghir, C., ve Shaw, J. (2016). Female labor supply, human capital and welfare reform. *Econometrica*, 84(5),1705-1753.
- Çetin, I. ve Sevüktekin, M. (2014). Türkiye'de kadın istihdamının geleceği. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 10(2), 52-83.

- Demirtaş, G. ve Yayla, N. (2017). Küresel entegrasyonun kadın istihdamı üzerindeki etkisi: ampirik bir inceleme. *Journal of Yasar Univesity*, 12/48, 339-349.
- Dücan, E. ve Atay Polat, M. (2017). Kadın istihdamının ekonomik büyümeye etkisi: OECD ülkeleri için panel veri analizi. *Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 155-170.
- E.Raju, M.A. ve Phil, M. (2014). Gender discrimination in India. *Journal of Economics and Finance*, 2(5),55-65.
- Forret, M.L.,Sullivan, S.E. ve Mainiero, L.A. (2010). Gender role differences in reactions to unemployment: exploring psychological mobility and boundaryless careers. *Journal of Organizational Behavior*, 31, 647-666.
- Gujarati, D.N. (1999). *Temel Ekonometri*. Çev.Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Kümbül Güler, B. ve Kiren Güler, Ö. (2016). Türkiye’de kadın işgücünün ücret düzeyini belirleyen faktörler ve ücrette ayrımcılık. *Karatahta İş Yazıları*, 2016/4, 51-66.
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye’de çalışma hayatında kadın istihdamı. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXXII(1), 231-260.
- Kavak, Y. (1997). Eğitim, istihdam ve işsizlik ilişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 21-26.
- Korkmaz, A. ve Korkut, G. (2012). Türkiye’de kadının işgücüne katılımının belirleyicileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 41-65.
- Korkmaz, A. ve Alacahan, N.D., Tuna Cesim, D., Yücel, A.S., Aras, G. (2013). Türkiye’de kadın istihdamının Amerika Birleşik Devletlerindeki kadın istihdamı ile karşılaştırılması. *Turkish Studies*, Vol 8/9, Summer 2013, 1845-1863.
- Kuzgun, Y. (2004). Kadınların çalışmasına karşı tutum ve dini yönelim arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 14-27.
- Lim, J.Y.(2000). The effect of the east asian crisis on the employment of women and men: the Philippine case. *World Development*, 28(7),1285-1306.
- Liu, Q. (2012). Unemployment and labor force participation in urban China. *China Economic Review*, 23, 18-33.
- Metcalf, B.D. (2008). Women, management and globalization in the Middle East. *Journal of Business Ethics*, 83, 85-100.
- Olson, J.E., ve diğerleri (2007). Beliefs in equality for women and men as related to economic factors in central and Eastern Europe and the United States. *Sex Roles*, 56, 297-308.
- Öner, S. (2015). Unemployment and labour market in Turkey at the beginning of 21st century. R. Efe, M. Ayışığı, Ö.Düzbakar, M.Arslan (Ed.), *Turkey at the beginning of 21st century: past and present (chapter 25)*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Özer, M. ve Biçerli, K. (2003). Türkiye’de kadın işgücünün panel veri analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-86.
- Rezai-Rashti, G.M. ve Moghadam, V.M. (2011). Women and higher education in Iran: what are the implication for employment and the “marriage market”?. *Int Rev Educ*, 57, 419-441.
-

- Seguino, S. (2010). The global economic crisis, its gender and ethnic implications, and policy responses. *Gender & Development*, 18(2), 179-199.
- Sidani, Y. (2005). Women, work and Islam in arab societies. *Women in Management Review*, 20(7), 498-512.
- Signorelli, M., Choudhry, M. ve Marelli, E. (2012). The Impact of financial crises on female labour. *European Journal of Development Research*, 24(3), 413-433.
- Sohn, K. (2015). Gender discrimination in earnings in Indonesia: a fuller picture. *Bulletin of Indonesian Economic Studies*, 51(1), 95-121.
- Sotiropoulos, D.A.(2012). *The social situation of Greece under the crisis*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung (ISBN 978-3-86498-282-8).
- Tatoğlu, F. (2016). *Panel veri ekonometrisi*. 3.bs. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.